

УДК: 330.142.26

*Світлана Нестеренко
Катерина Іванова*

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСНУЮЧОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Розглянуті основні теоретичні аспекти формування оборотного капіталу та його вплив на фінансовий стан підприємства на прикладі харчових підприємств Чернігівського регіону. Виявлені основні фактори ефективного використання оборотних активів.

Ключові слова: оборотні активи, оборотний капітал, фінансовий стан підприємства, харчова промисловість, запаси, грошові потоки, методи управління оборотним капіталом.

Рассмотрены основные теоретические аспекты формирования оборотного капитала и его влияние на финансовое состояние предприятия на примере пищевых предприятий Черниговского региона. Выявлены основные факторы эффективного использования оборотных активов.

Ключевые слова: оборотные активы оборотный капитал, финансовое состояние предприятия, пищевая промышленность, запасы, денежные потоки, методы управления оборотным капиталом.

The basic theoretical aspects of working capital and its impact on the financial condition of the company as an example of food businesses Chernihiv region. The key factors of effective use of current assets.

Keywords: current assets working capital, the financial condition of the enterprise, the food industry, inventories, cash flows, methods of working capital management.

Актуальність теми. Система управління оборотним капіталом є важливою частиною забезпечення ефективної діяльності підприємства, що пояснюється його особливою роллю у забезпеченні платоспроможності, конкурентоспроможності і прибутковості підприємства, а також кількісно-якісними його властивостями (велика кількість елементів внутрішнього матеріально-речового й фінансового складу), що притаманні оборотному капіталу.

У попередніх параграфах другого розділу нами було проаналізовано оборотність оборотного капіталу та його структурні зміни та виявлено суттєві проблеми щодо формування та використання оборотного капіталу на підприємствах харчової промисловості Чернігівського регіону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Механізм управління оборотним капіталом у своїх працях виділили як вітчизняні фахівці (І. Бланк, О. Стоянова,

© Нестеренко С. С., Іванова К. І., 2012

В. Ковальов, А. Золотарьов, І. Волик та Є. Кузькін., А. Шегдой, В. Шеремет), так і зарубіжні (Л. Івін та О. Іванілов, Е. Хелферт) науковці.

Мета статті. Виділити основні етапи дослідження системи управління оборотним капіталом на підприємствах харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу. Управління запасами товарно-матеріальних цінностей, процесом їхнього формування і реалізації є базовою підсистемою управління оборотним капіталом у цілому.

Основними позиціями в системі управління запасами є вирішення таких проблем:

- 1) визначення оптимального рівня запасів;
- 2) встановлення оптимального режиму розміщення замовлень у постачальників;
- 3) моніторинг поточного стану запасів.

Найважливішим у теорії управління оборотним капіталом підприємства є склад і зміст методів, застосованих у процесі нормування запасів товарно-матеріальних цінностей [9, с. 71].

Мінімізація поточних витрат з обслуговування запасів являє собою оптимізаційну задачу, яка розв'язується у процесі їхнього нормування. Для виробничих запасів вона складається з визначення оптимального розміру партії сировини і матеріалів, що постачається.

Розрахунок оптимального розміру партії постачання, при якому мінімізуються сукупні поточні витрати з обслуговування запасів, здійснюється за допомогою моделі Уілсона або основної моделі управління запасами [14, с. 259].

Основна модель управління запасами спрощує й відображає динаміку запасів, що знаходяться на складах підприємства. Вона базується на таких умовах:

- 1) попит на продукцію приблизно постійний, тобто рівень запасів змінюється у проміжку між двома постачаннями з постійним темпом;
- 2) час постачання постійний і однозначно визначений;
- 3) відсутність запасів неприпустима;
- 4) замовлення на нове постачання робиться один раз у кожному циклі;
- 5) величина замовлення постійна.

Таким чином, витрати на оформлення замовлення і зберігання запасу мінімальні при оптимальному розмірі замовлення. Цю величину називають економічним розміром замовлення.

Номенклатура запасів, що використовуються великими підприємствами, досить велика (тисячі найменувань), а значимість запасів для виробництва різна. Тому доцільно визначити класифікацію запасів з метою виділення основних (найбільш значимих), щодо яких використання основної моделі може дати значний економічний ефект. Для класифікації запасів їх доцільно поділити на три групи за ступенем важливості та цінності (цей метод контролю запасів отримав назву «Метод АВС» [14, с. 186]: група А – обмежена кількість найбільш цінних видів ресурсів. По них доцільно проводити систематичний облік та контроль; для розрахунку нормативу запасу потрібно використовувати моделі оптимізації, в тому числі основну модель. Для цієї групи обов'язковим є страховий запас; група В – менш значні запаси. Контроль і аналіз по них достатньо проводити у вигляді щомісячної інвентаризації. Використання моделей оптимізації може дати значний ефект; група С – включає різноманітний асортимент малоцінних видів запасів, збереження яких не вимагає значних витрат. Ці види запасів закуповуються звичайно у великій кількості. Резервний за-

пас спеціально не створюється, але реально завжди є, тому що фактичний запас іс-тотно перевищує норматив.

Для запасів готової продукції задача мінімізації поточних витрат з їх обслугову-вання складається у визначені оптимального розміру партії готової продукції. Модель виробництва партії деталей [14, с. 262] ґрунтуються на моделі Уілсона і використовується для обґрунтування режиму роботи устаткування, на якому виробля-ються різні вироби.

Більшість підприємств при управлінні запасами використовує комп'ютерні тех-нології та автоматизовані системи контролю і управління. В основі всіх систем управління запасами, як ми бачимо, лежить базова модель оптимального рівня за-пасів (EOQ) та її різні модифікації [13, с. 196].

У сучасній практиці фінансового управління підприємствами в Україні одним із найпроблемніших елементів оборотного капіталу є дебіторська заборгованість.

Управління дебіторською заборгованістю охоплює розробку і реалізацію полі-тики цін і комерційних кредитів, спрямованих на прискорення оптимізації обсягів дебіторської заборгованості. Процес управління ускладнюється нерівномірною ін-фляцією по групах товарів.

Управління дебіторською заборгованістю включає:

1. Якісний аналіз: оцінка дебіторів; аналіз реальної вартості існуючої дебіторсь-кої заборгованості; контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської за-боргованості.

2. Аналіз і планування грошових потоків з урахуванням коефіцієнтів інкасації.

3. Факторинг.

Аналіз і планування грошових потоків – це складові політики управління плате-жами підприємства. Широке розповсюдження в управлінні дебіторською заборго-ваністю (у формуванні політики умов продажу) отримали коефіцієнти інкасації, розроблені Стівеном Дж. Брауном та Марком П. Крицменом. Коефіцієнти інкасації – частина надходжень від заборгованості визначеного терміну щодо обсягу реаліза-ції періоду виникнення заборгованості. Якщо коефіцієнт > 1 , то дебіторська заборго-ваність знижилася, якщо коефіцієнт < 1 , то дебіторська заборгованість і ймовірність формування безнадійної заборгованості зростають.

В загалі, управління дебіторською заборгованістю має свою специфіку, яка зале-жить від характеру та джерел її виникнення, типу підприємства, стадії його життє-вого циклу, стану ринкової кон'юнктури та інших факторів.

Враховуючи специфіку і складність проблем, які виникають у підприємств України у процесі своєї діяльності, необхідно виділити такі основні напрями удосконалення управління грошовими коштами: удосконалення системи обліку і під-вищення точності прогнозування грошових потоків; оптимізація необхідного резе-рву абсолютно ліквідних коштів; підвищення ефективності використання вільних грошових коштів [13, с. 262].

Оптимальна кількість наявних коштів розраховується за допомогою таких мето-дів. Модель Баумоля [13, с. 276] припускає стабільність (визначеність) грошового потоку. Середні оптимальні запаси, що визначаються трансакційними витратами, розраховуються в припущення їх рівномірного використання. Джерелом готівки є короткострокові ліквідні цінні папери. Потрібно визначити оптимальну кількість цінних паперів, які фірма повинна перевести в готівку для задоволення потреб, пов'язаних з періодом інкасації.

ІНШІ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

Модель Міллера-Орра [13, с. 278] здатна реально відображати рух грошових потоків. Використовується тоді, коли не можна впевнено передбачити грошовий потік, тобто коли залишок коштів на рахунку змінюється випадково. У моделі встановлюються дві контрольні межі. Нижня межа – мінімально припустимий залишок готівки. Якщо фактичні залишки досягли цієї межі, то приймається рішення про збільшення готівки шляхом продажу частини ліквідних цінних паперів. Якщо фактичні залишки досягли максимальної межі, то варто купувати цінні папери.

Основні недоліки існуючих методів управління оборотним капіталом підприємства узагальнено в табл. 1 (складено автором).

Таблиця 1. Основні недоліки існуючих методів управління оборотним капіталом підприємства

Методи управління оборотним капіталом	Основні недоліки методів
1	2
Запасами	
Нормування	Методи нормування можуть бути використанні лише для управління частиною оборотного капіталу підприємства, що нормується
Дебіторською заборгованістю	
Моделі мінімізації поточних витрат з обслуговування запасів (модель Уілсона, модель виробництва партії деталей)	1. В основні моделі покладені умови, які в реальному житті виробничої системи не виконуються. Модель Уілсона носить більш теоретичний (далекий від реальності) характер. 2. У моделі не враховується той факт, що значимість окремих видів запасів для виробництва неоднакова. 3. Моделі не враховують транспортні витрати, пов'язані з забезпеченням запасу. 4. Модель виробництва партії деталей не враховує витрати, які не залежать від розміру партії деталей
Якісний аналіз	Відсутність системи критеріїв, що визначають рішення управлінців
Факторинг	В умовах України ризик факторингових операцій дуже високий, оскільки висока ймовірність невідповідальності платника. Обсяг факторингових операцій дуже малий, а відсоток за факторинговий кредит – високий, ще більш високою може бути страхова сума
Грошовими коштами та високоліквідними цінними паперами	
Моделі оптимізації готівки (модель Міллера-Орра, модель Баумоля)	1. Гіпотези, які відносяться до надходження і виплат дуже прості порівняно з тим, що має місце в реальному житті, оскільки деякі грошові потоки не можуть бути відомі наперед і, відповідно, вони не підпорядковуються ніякому закону ймовірності, який закладається у моделях.
	2. На практиці вартість переказу грошових коштів з одного рахунку на інший незначна. Звідси і виникла критика таких моделей, які і базуються на розмірі вартості переказу. 3. Моделі не беруть до уваги вартість незапланованих змін грошових коштів

Деякі методи практично не застосовуються на практиці при визначені потреби в оборотному капіталі та в управлінні ним, тому останнім часом особливого значення набуває проблема розробки методологічної бази, яка б враховувала особливості процесу управління, трансформувала його у комплекс відповідних процедур управління оборотним капіталом на підприємствах.

Усі розглянуті методи мають певні переваги, але узагальнюючи результати проведеного дослідження існуючих методів управління оборотним капіталом підприємства, зазначимо, що основним їхнім недоліком є неуніверсальність. Також необхідно відзначити той факт, що більшість існуючих моделей управління оборотним капіталом носять теоретичний характер і, як наслідок, практично не застосовуються в управлінні підприємством.

Управління оборотним капіталом є головною частиною фінансового менеджменту підприємства. Це пов'язане з великою кількістю елементів їх внутрішнього матеріально-речового та фінансового складу, що потребують індивідуального підходу, а також з високою динамікою трансформації їх видів, високою роллю у забезпечені платоспроможності, рентабельності та інших цільових результатів фінансової діяльності підприємства.

Розглянемо методи управління оборотним капіталом на підприємствах харчової промисловості Чернігівського регіону (табл. 2).

Аналіз свідчить, що більшість досліджуваних підприємств не використовують у своїй практичній діяльності такі методи управління оборотним капіталом, як метод екстраполяції, метод ABC, модель Міллера-Оппа, модель Баумоля. Керівники підприємств надають перевагу більш спрощеним методикам розрахунку потреби в оборотному капіталі, бо вважають, що вище перераховані методи мають лише теоретичний характер і не можуть бути використані на підприємствах.

У результаті дослідження визначено, що політика управління використанням оборотних засобів на досліджуваних підприємствах харчової промисловості Чернігівського регіону базується на системі коефіцієнтів ліквідності оборотних активів, нормативах власних оборотних активів, терміну операційного циклу в цілому і окремих його складових та системі нормативів швидкості обороту окремих видів оборотних засобів.

Оскільки на досліджуваних підприємствах оборотні засоби використовуються у великому обсязі, у межах системи управління необхідно є розробка самостійної політики управління оборотними засобами у матеріальній та у грошовій формі, адже існує істотна різниця в меті та характері їхнього використання. Також необхідним є конкретизація показників ефективності їхнього використання на основі чинників, що впливають на їх організацію на підприємствах [12, с. 133].

Але разом з тим, процесом планування та нормування на підприємствах не займаються і віддають перевагу аналітичному, коефіцієнтному або кумулятивному методам.

Детальний аналіз структури використання методів управління оборотним капіталом за останні 5 років свідчить, що найбільш розповсюдженими методами управління залишаються аналітичний (який використовували в 2005 році 40 % підприємств, а вже в 2006-2010 роках їхня кількість збільшилась до 50-60 %), коефіцієнтний, якому у 2010 році віддавали перевагу майже половина досліджуваних підприємств.

Таблиця 2. Методи управління оборотним капіталом підприємствами, що використовувалися харчовими підприємствами Чернігівського регіону за 2006-2010 рр.

Підприємства	Метод	Нормування		Контроль запасів		Оптимізація		Якісний аналіз	Планування трошкових потоків	Krymyzne-Tyazhba Biudzete-hozjuzina Ekspres-koefitsientu Koeffici-tyazhba	Ternhinn-Krymyzne
		spaxhyky	Ilpmoro po-	Metrov ABC	Metrov Vtis-coha	Metrov Multi-jepea-Oppa	Metrov Multi-jepea-Zay-	Ozhira meto-	Ucheni hry-	Koeffici-	
1. ВАТ «Ніжинський м'ясокомбінат»	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-
2. ВАТ «Придніпровський хлібозавод»	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
3. ПАТ «Ніжинський хліб»	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
4. ТОВ «Хосівський цукровий завод»	+	+	-	+	-	-	-	+	-	-	-
5. ПАТ «Продовольча компанія «Ясен»	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-
6. ПАТ «Ніжинський жиркомбінат»	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
7. ПАТ «Чернігівська макаронна фабрика»	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-
8. ПАТ «Придніпровський завод «Білкоцин»	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9. ЗАТ «Бобровицький молокозавод»	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
10. ПАТ «Чернігівський хлібокомбінат»	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-

Це пояснюється тим, що зазначені методи застосовуються на підприємствах ЗАТ «Чернігівський м'ясокомбінат», ВАТ «Ясен», які вже функціонують більше року, і де давно сформувалася виробнича програма і організований виробничий процес, і є статистичні дані за минулі періоди про зміну розміру оборотного капіталу.

Останнім часом на підприємствах харчової промисловості Чернігівського регіону став поширенім метод якісного аналізу оцінки дебіторів (з 20 % у 2006 році до 100 % у 2010 році). Зацікавленість цим методом пов'язана зі збільшенням обсягу дебіторської заборгованості на досліджуваних підприємствах і утворенням резерву сумнівних боргів.

Вдвічі збільшилась кількість підприємств, які при плануванні грошових потоків використовують метод бюджетування, що дозволяє розраховувати величину оборотного капіталу у плановому періоді, а також своєчасно вносити корегування при зміні зовнішнього та внутрішнього середовища.

Взагалі, охарактеризовані методи дозволяють лише приблизно розраховувати прогнозну потребу в коштах для фінансування оборотного капіталу. На практиці на обсяг потреби в капіталі впливають дуже багато чинників, які не можна наперед визначити. Як наслідок, фактична потреба в капіталі може коливатись як у бік збільшення від прогнозної, так і навпаки.

У результаті теоретичного дослідження і практичного аналізу ми дійшли висновку про необхідність розробки методики формування оборотного капіталу із залученням і ефективним використанням його джерел, які б змогли підтримувати підприємства в нормальному стані, приносити доход.

Управління формуванням оборотного капіталу та його впливу на фінансовий стан шляхом раціонального використання його джерел припускає залучення позикових і власних джерел, зважаючи на умови руху кожного елемента оборотного капіталу і одноразового його перебування на всіх його стадіях. Якби це не відбувалося, то процес виробництва мав би тимчасові перерви. У зв'язку з цим використання власних коштів сприяє їхньому відволіканню, а використання позикових призводить до збільшення витрат підприємства. Як перше, так і друге небажано підприємству, оскільки свідчить про неефективне використання джерел формування оборотного капіталу підприємств.

Системний підхід у дослідженні системи управління оборотним капіталом на підприємствах харчової промисловості Чернігівського регіону, а також застосування експертних оцінок та анкетування надало можливість дійти до більш конкретних висновків.

На підставі експертної оцінки і анкетного опитування на підприємствах, що досліджувалися, були зроблені конкретні висновки при використанні чотирьох критеріїв, що слугували ефективним оціночним критерієм системи управління оборотним капіталом підприємства, а саме: величина чистого прибутку; рівень фінансового ризику; рентабельність; внутрішня норма доходності. Також виявлено відсутність узгодженого комплексного единого підходу до управління оборотним капіталом підприємством, що негативно впливає на прибутковість, збитковість як окремого підприємства галузі, так і на всю галузь регіону.

Висновок. Таким чином, фінансовий стан підприємств харчової галузі є нестабільним, а оборотний капітал використовується неефективно. Важливим напрямом поліпшення фінансової стійкості підприємств харчової промисловості має стати розробка дієвої політики управління оборотним капіталом, а також активне застосування системи оперативного управління системи управління оборотним капіталом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський Кодекс України // Голос України. – 2003. – 14 березня.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» (Форма N 1) : за станом на 10.01.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0396-99>.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» (Форма N 2): за станом на 10.01.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0397-99>.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 «Звіт про рух грошових коштів» (Форма N 3): за станом на 10.01.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0398-99>.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: за станом на 10.01.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: за станом на 10.01.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: за станом на 10.01.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0027-00>.
8. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : за станом на 10.01.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
9. Бланк I. A. Основы финансового менеджмента : в 2-х т. [2-е изд.]. – К. : Ника Центр, 2004. – 528 с.
10. Ковальчук H.O. Особливості управління оборотними активами на вітчизняних підприємствах [Електронний ресурс] / Н. О. Ковальчук. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvbdfa/2011_1/kovalch.pdf
11. Мазаракі A. A. Економіка торговельного підприємства : [підручник для студ. вузів.] / А. А. Мазаракі, Н. М. Ушакова, Л. О. Лігоненко ; під ред. Н. М. Ушакової. – К. : «Хрецьчик», 1999. – 800 с.
12. Мануйлович Ю. М. Проблеми управління оборотними засобами підприємства в сучасних умовах функціонування / Ю. М. Мануйлович // Вісник Хм. нац. ун-ту. – 2009. - № 1. – С. 132-135.
13. Філімоненков O.C. Фінанси підприємств: навч. посіб. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.
14. Філімоненков O.C. Фінанси підприємств : навч. посіб. – К. : Ніка-Центр, 2007. – 316 с.